

Wędrówka po moim mieście

Ewa Misztal

W drugim etapie kształcenia pojawia się nowy przedmiot – przyroda. Przyroda łączy treści nauczone wcześniej na lekcjach geografii, biologii, fizyki, chemii. Jest to przedmiot tym bardziej ważny, że zawiera treści przewidziane do realizacji na tak zwanych ścieżkach międzyprzedmiotowych – regionalnej, ekologicznej, a nawet prozdrowotnej.

Dzieci pochodzące niejednokrotnie z bardzo różnych środowisk wykazują braki w wiedzy na przykład o zasadach higieny czy bezpieczeństwa w czasie zabaw. Żyjąc w pewnym środowisku nie zdają sobie sprawy co doprowadziło do jego dzisiejszego stanu. Często nie wiedzą nawet jakie zawody wykonują ich najbliżsi i gdzie pracują, nie znają tradycji ani świata roślin i zwierząt najbliższego otoczenia. Rodzice nie mają dla nich czasu, często nawet też nie wiedzą zbyt wiele o miejscu w którym wychowują swoje dzieci. A przecież jest to tak zwana mała ojczyzna. Miejsce najbliższe młodemu człowiekowi, miejsce które najlepiej się pamięta i gdzie się wraca wspomnieniami nawet w późnej starości.

Poznaniu najbliższej okolicy ucznia pomóc ma właśnie przyroda poprzez szereg zajęć terenowych. W klasie czwartej są to zajęcia prowadzone w najbliższej okolicy ucznia, w piątej klasie uczeń poznaje miejsca oddalone od swojej miejscowości, w szóstej zaś – poznaje przyrodę planety Ziemi. Klasa czwarta i piąta to najlepszy czas na poznanie bezpośrednie – poprzez obserwację w terenie.

Celem niniejszej pracy jest między innymi zachęcenie nauczycieli do częstego wychodzenia z sal lekcyjnych w teren i realizowania treści programowych poprzez bezpośrednie obserwowanie przyrody. Dobrą metodą realizacji zajęć terenowych może być szkolny ogródek przyrodniczy.

Zajęcia terenowe z przyrody wyposażą ucznia w umiejętność obserwacji własnego środowiska oraz zmian zachodzących pod wpływem działalności człowieka. Uświadomią mu potrzebę troski o środowisko, poprzez to uczeń wykształci w sobie nawyk dbania o środowisko i szacunek do przyrody.

Kiedy uczeń pozna przyrodę najbliższej okolicy i zrozumie zachodzące w niej zależności, będzie mu łatwiej zrozumieć zjawiska zachodzące w innych szerokościach geograficznych.

Zarys fizjograficzny Sosnowca

1. Położenie obszaru w przestrzeni

Sosnowiec to miasto leżące na Wyżynie Katowickiej będącej częścią makroregionu Wyżyny Śląskiej, wchodzącej w skład podprowincji Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (Kondracki, 1998).

Miasto to znajduje się w północno-wschodniej części Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, jest zarazem stolicą Zagłębia Dąbrowskiego. Na powierzchni 91,2 km² żyje tu ponad 250 tysięcy ludzi. Granice miasta przebiegają w większej części wzdłuż Brynicy, Czarnej i Białej Przemszy. Sosnowiec od południa graniczy z Mysłowicami i Jaworzniem, od wschodu ze Sławkowem, a od północy z Dąbrową Górniczą, Będzinem i Czeladzią, a od zachodu z Katowicami (Czekalski, 2000).

Sosnowiec to część obszaru o najbardziej przekształconym środowisku geograficznym przez człowieka – Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Przyczyną tego stanu jest rozwój górnictwa węgla kamiennego zapoczątkowane już 200 lat temu.

Zwarty obecnie pod względem ekonomicznym i administracyjnym obszar GOP-u podzielony był polityczną granicą na Brynicy, przez prawie półtora wieku. Część zachodnia to było tzw. Zagłębie Górnośląskie należące do Prus Wschodnich; część wschodnia zaś należała do Królestwa Kongresowego i od końca XIX wieku nazywana była Zagłębiem Dąbrowskim. Zaborcy narzucili różne tempo i odmienne charakter rozwoju ziem po obu stronach Brynicy. Podziału i jego skutków nie udało się przezwyciężyć nawet po odzyskaniu niepodległości. Wtedy to w 1822 roku z przyłączonych do Polski części Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego powstało województwo śląskie, zaś Zagłębie Dąbrowskie przyłączono do województwa kieleckiego. Dopiero zakończenie II wojny światowej spowodowało zlikwidowanie porozbiorowego przebiegu granicy administracyjnej poprzez powstanie województwa śląsko-dąbrowskiego. Dziś nazwa „Zagłębie Dąbrowskie” staje się określeniem historycznym, coraz częściej i powszechniej stosuje się określenie Górnośląski Okręg Przemysłowy (Królikowski, 1976).

Termin „Zagłębie” wprowadzono do języka polskiego dopiero pod koniec wieku XIX, kiedy to południowa część terenów z dorzecza Brynicy, Czarnej i Białej Przemszy staje się terenem eksploatacji kopalni co z kolei rodzi przemysł (Przemsza-Zieliński, 1992). Granice państwowe na Brynicy i Czarnej Przemszy stały się przyczyną głębokiego zróżnicowania ludności po obu ich stronach. Dziś Zagłębie Dąbrowskie nierozzerwalnie związane jest z GOP-em, nie należy jednak zapominać o jego odrębności (Królikowski, 1976).

2. Budowa geologiczna miasta

Sosnowiec ma zróżnicowaną budowę geologiczną. Około 4000 metrów pod powierzchnią zalegają prekambryjskie skały krystaliczne budujące tzw. masyw górnośląski. Na nich leżą osady dewonu – wapień i dolomity oraz piaskowce. Wyżej zalegają utwory dolnego karbonu – iłowce, mułowce i piaskowce. Osady górnego karbonu stanowią pokłady węgla kamiennego tworzone przez 300 mln lat. W trzeciorzędzie w wyniku potężnych procesów erozyjnych z terenu dzisiejszego miasta ubyło około 1000 metrów skał, dzięki czemu odsłonięta została warstwa węglonośna karbonu. W czwartorzędzie w wyniku działania lodowca pojawiły się tu żwiry, piaski i gliny zwałowe. Obszar Sosnowca położony jest w obrębie tzw. kuesty triasowej. Jest to próg skał triasowych. Ten próg to płyta wapieni i dolomitów nieznacznie pochylona ku północy, o stokach opadających ku południowi.

Osady triasowe i karbońskie graniczą ze sobą tektoniczne i są oddzielone uskokiem. Osady triasowe to głównie silnie skrasowiałe margle, dolomity i wapienie oraz piaski i piaskowce (Cempulik i in., 1999).

Utwory triasowe (głównie wapienie), z których zbudowane są wzgórza sossowieckie, wydobywano w licznych kamieniołomach na Środuli, Pogoni i Pekinie. Wykorzystywano je jako materiał budowlany oraz jako środek do produkcji wapna palonego (Czekalski, 2000).

Osady karbońskie reprezentowane są przez mało odporne piaskowce, łupki oraz węgiel. Wschodnia część miasta leży w obrębie erozyjno-denudacyjnej kotliny Biskupiego Boru, a południowa i zachodnia część w tektonicznej Kotlinie Mysłowickiej. Dno obu kotlin tworzą mało odporne łupki i piaskowce karbońskie z węglem. Wyścielone jest ono osadami polodowcowymi- głównie piaskami (Cempulik i in., 1999). Piaski zalegające dolinę Białej Przemszy wykorzystuje się w budownictwie mieszkaniowym i przemysłowym, częściowo wykorzystywane były przez miejscowe kopalnie w celu wypełniania wyrobisk powęglowych, tzw. podszadzka (Czekalski, 2000). Sosnowiec powstał w najbogatszej w węgiel części Zagłębia Węglowego. Jego pokłady znajdowały się bardzo płytko, dlatego w początkowym etapie rozwoju górnictwa było tu wiele kopalń odkrywkowych (Cempulik i in., 1999).

W początku XIX wieku pokłady węgla kamiennego eksploatowano w biedaszybach (Czekalski, 2000).

3. Rzeźba powierzchni

Miasto Sosnowiec leży we wschodniej części Wyżyny Śląskiej, a jego dzielnice ulokowały się na łagodnych wzniesieniach o zboczach opadających w kierunku dolin rzecznych. Od północnego-wschodu rozciąga się obszar pofalowanych wzniesień na których położone są dzielnice Zagórze, Środula i Klimontów. Niewysokie, kopulaste wzniesienia występują w Dębowej Górze, Kazimierzu i Ostrowach Górniczych. Zostały one silnie przekształcone przez odkrywkową eksploatację węgla już we wczesnym etapie górnictwa. Płaskie obszary, pokryte glinami i piaskami polodowcowymi to istotny element krajobrazu miasta. W nich to zbiegają się rzeki – Brynica, Czarna i Biała Przemsza oraz Bobrek. Najniższy punkt Sosnowca 245 m n.p.m. leży u zbiegu rzek Czarnej i Białej Przemszy; zaś najwyższą wysokość – 320 m n.p.m. osiąga wzniesienie w dzielnicy Zagórze (Cempulik i in., 1999).

4. Gleby

Gleby Sosnowca wykształciły się na osadach plejstoceniowych, głównie piaskach polodowcowych i glinach oraz triasowych marglach, dolomitach i wapieniach muszlowych. Pokrywa glebowa miasta jest zróżnicowana, stanowi ważny składnik wpływający na strukturę roślinności łąk i lasów. We wschodniej części miasta na piaskach utworzyły się bielice, na których rosną bory sosnowe. W dolinach rzek i potoków występują mady. Na madach rozwijają się wilgotne lasy (łęgi) po wykarczowaniu których zaistniały bujne i wilgotne łąki. Z kolei gleby brunatne wytworzone na piaskach gliniastych stanowią siedliska wielogatunkowych lasów

grądowych. Gleby Sosnowca są mało żyzne, zawierają dodatkowo wiele szkodliwych związków chemicznych pochodzących z hut, fabryk i opadających pyłów (Cempulik i in., 1999).

5. Wody powierzchniowe

Okres ostatnich 200 lat to czas bezwzględnego przekształcania większości rzek w formy sztuczne, wyeksploatowane przez człowieka. Rewolucja przemysłowa doprowadziła do zmiany czystych wód w rzekach na ścieki. Woda z nich nie nadaje się do celów pitnych.

Jest to zjawisko powszechne na świecie i w Polsce. Przykładem może być stan rzeki Przemszy, bogatej w czystą wodę i żeglownej jeszcze 150-200 lat temu. A dzisiaj jest to ściek. Nikt sobie nie może wyobrazić, że była ona miejscem, gdzie chętnie spędzano czas, kąpiąc się w niej, czy łowiąc ryby. A przecież w jej dorzeczu przed wiekami rozwijało się osadnictwo.

Sosnowiec jest miastem gdzie łączą się trzy rzeki- Czarna Przemsza, Brynica oraz Biała Przemsza. Rzeki te należą do dorzecza Wisły. Silny rozwój przemysłu oraz osadnictwa spowodował, że rzeki te niosą mocno zanieczyszczone wody. Czarna i Biała Przemsza oraz Brynica wpływając na teren Sosnowca są już bardzo zanieczyszczone ściekami komunalnymi i przemysłowymi. Należą do najbardziej zanieczyszczonych w województwie. Również i w Sosnowcu otrzymują część nieoczyszczonych ścieków. 20 % ścieków wypływających z Sosnowca jest przyjmowanych przez oczyszczalnię „Radocha I”, natomiast reszta bezpośrednio wpływa do Czarnej Przemszy a potem do Wisły (Kurier Miejski, Nr 13/1994). Zarówno Czarna Przemsza jak i jej główny dopływ – Brynica, a także Biała Przemsza mają całkowicie zabudowane koryta. Koryta rzek uregulowano i obwałowano aby uchronić wyrobiska piasku przed ich zalewem.

A jeszcze w połowie XIX wieku 100 % wód Sosnowca miało koryta o naturalnym przebiegu. Obecnie niecałe 12 % długości cieków posiada swoje naturalne koryta. Wody sosnowieckich rzek zostały zanieczyszczone ściekami przemysłowymi i komunalnymi. 200 lat temu czyli przed rozwojem przemysłu, na obszarze dzisiejszego Sosnowca istniały liczne stawy rybne i zbiorniki zaporowe. Dziś już ich nie ma. W krajobrazie miasta występują natomiast zbiorniki służące celom przemysłowym oraz zbiorniki powstałe w miejscach zapadnięcia się gruntu. Szereg zbiorników wodnych spełnia funkcję rekreacyjną np.: Staw Stawiki czy Jezioro Balaton (Cempulik i in., 1999).

6. Klimat

Klimat Wyżyny Śląskiej, na której leży Sosnowiec zaliczany jest do klimatu Wyżyn Środkowopolskich oraz Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Jest to obszar przejściowy, gdzie krzyżują się wpływy przemierzających się mas powietrznych, a na jego klimat oddziałują masy powietrza polarne, arktycznego i zwrotnikowego. Dominują w mieście wiatry zachodnie (łącznie 160 dni roku). Ponad połowę roku zalegają układy niskiego ciśnienia. Średnia roczna suma opadów kształtuje się około 730 mm, zaś średnia roczna temperatura wynosi około 8⁰ C. Miesiącem najcieplejszym jest lipiec (ok. 18,1⁰ C), najchłodniejszym

styczeń ($-3,2^{\circ}\text{C}$). Najwięcej opadów występuje w lipcu. W Sosnowcu w ciągu roku obserwuje się 42 dni pogodne (głównie w III, IX i X) i 140 dni pochmurnych (w XI i XII w.). Zachmurzenie w mieście nie odbiega od przeciętnego w Polsce (Czekalski, 2000). Istnienie tzw. wyspy ciepła, jaką stanowi zespół miejsko-przemysłowy, wyraźnie zaburza przestrzenny rozkład temperatur, wpływa także na pozostałe elementy klimatu (Cempulik i in., 1999). Sosnowiec, podobnie jak i inne miasta GOP-u, charakteryzuje się zanieczyszczeniem powietrza i opadu atmosferycznego.

7. Szata roślinna i świat zwierzęcy

Niebagatelną rolę w życiu mieszkańców Sosnowca pełnią obszary zielone, wśród których wymienić należy kompleksy leśne, parki, ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe oraz ogródki działkowe. Tereny te stanowią około 25 % ogólnej powierzchni miasta. Kompleksy leśne znajdują się w peryferyjnych dzielnicach miasta – w Maczkach, Modrzejowie, Jęzorze, Ostrowach Górniczych i Kazimierzu. Parki miejskie przedstawiają dużą wartość florystyczną i estetyczną. Są zwykle zlokalizowane w pobliżu centrum miasta, w bliskim sąsiedztwie dużych osiedli mieszkaniowych, jak np. Park Sielecki, Park Żeromskiego, Park Kresowy wraz z Egzotarium – ważnym obiektem dydaktycznym czy też Park Śródula. Do ciekawych ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych zalicza się min. Jezioro Balaton i „Stawiki” nad Brynicą (Czekalski, 2000).

Wszystkie formacje roślinne występujące na terenie miasta powstały i istnieją dzięki działalności ludzkiej. Są to lasy, grupy drzew i krzewów, łąki, otoczenie rzek i strumieni, a także różnej wielkości zbiorniki wody stojącej (Cempulik i in., 1999).

A jeszcze tak niedawno M. Kantor-Mirski w swej monografii o Zagłębiu Dąbrowskim (z 1931 r.) pisał: *„Jeszcze przed 100 laty na obszarze dzisiejszego miasta i jego okolicy, szumiąły potężne bory i lasy, pełne najróżniejszej zwierzyny, widniały nieprzebyte bagna i topieliska z chmarami ptactwa wodnego, wśród których wszechwładnym panem był wicher jesienny i pioruny burz letnich. Nie było śmiałka w okolicy, któryby się odważył w biały dzień wejść w dzikie zarośla, leżące w roku 1830 na prawym brzegu Przemszy, między dzisiejszą ulicą Wawel a placem Kościuszki.(...) Na wschód i północ od zamku sieleckiego, jeszcze w drugim dziesiątku XIX wieku szumiął odwieczny bór, ręką ludzką nietknięty. Wzdłuż Brynicy od Milowic do Modrzejowa istniały około roku 1845 nieprzebyte topieliska, porośnięte moczarową sosną...”*

W Sosnowcu obok zdegradowanych przez przemysł sporych połaci miasta zachowało się jeszcze duże zróżnicowanie flory i fauny. Występuje tu wiele obszarów wartościowych pod względem przyrodniczym i cennych pod względem krajo-brazowym. Na terenie miasta można zaobserwować zjawisko wyraźnej regeneracji układów biocenotycznych w obrębie miejsc wcześniej skrajnie odkształconych. Na terenie miasta występuje wiele gatunków roślin i zwierząt objętych ochroną i zagrożonych wyginięciem. Można spotkać tu min. kalinę koralową, kruszczyki, bagno zwyczajne, grzybień biały, kosaciec syberyjski, rosiczkę okrągłolistną, skrzyp olbrzymi. Do ptaków występujących na terenie Sosnowca i wykazujących spadek

liczebności w skali Europy Środkowej należy bączek, krogulec, czajka, skowronek, dziurłatka, dymówka, pliszka, pokląskwa, białorzotka, trzcinia, gąsiorek i potrzyszcz. W stawach i ich bezpośrednim otoczeniu występują liczne płazy (kumak nizinny, żaby i ropuchy oraz traszki), a także zaskrońce. W parkach spotkać można jeże i wiewiórki (Cempulik i in., 1999).

8. Historia zagospodarowania terenu

Górnośląski Okręg Przemysłowy jest obszarem silnie zantropogenizowanym. Tutaj poszczególne składniki środowiska geograficznego uległy negatywnym zmianom. Wody, lasy, gleba, rzeźba terenu, powietrze – już nie jest takie jak dawniej. Dziś żyje się tu inaczej i na co innego zwraca się uwagę. Przyczyną tego stanu rzeczy jest rozwój górnictwa węgla kamiennego zapoczątkowany już prawie 200 lat temu. Ludność żyjąca tutaj zajmuje się głównie pracą w przemyśle, hutnictwie i górnictwie. A jeszcze dwa wieki temu było zgoła inaczej. Powietrze było czyste, wody – kryształowe, rzeźba terenu taka jaką stworzyła natura. Rzeki nie były ściekami, pływały w nich ryby i żyły bobry.

Położenie geograficzne miało ogromny wpływ na powstanie i rozwój osadnictwa zarówno pradziejowego jak i współczesnego. Nazwa miasta Sosnowiec pochodzi od borów sosnowych porastających ten obszar. Początkowo brzmiała Sosnowice. Prawa miejskie Sosnowiec otrzymał w 1902 roku na mocy ukazu cara Mikołaja II (Czekalski, 2000).

Odkrycie łatwo dostępnych surowców mineralnych spowodowało tu żywiołowy rozwój osadnictwa. Z początkiem XIX wieku rozwijało się hutnictwo cynku i ołowiu a równoległe do niego powstawały kopalnie węgla kamiennego. Jeszcze w połowie XIX wieku 41 % obszaru dzisiejszego miasta zajmowały tereny rolnicze, dzisiaj będące już rzadkością. Ówczesne, niewielkie wsie w miarę wypierania rolnictwa przez gwałtownie rozwijający się przemysł, przekształciły się w osiedla o charakterze miejskim. W latach siedemdziesiątych XIX wieku za sprawą H. Dietla i braci Schonów pojawił się w Sosnowcu przemysł włókienniczy. Tak szybki rozwój przemysłu w mieście doprowadził do przeobrażenia się krainy puszczy i bagien w wielkoprzemysłową miejscowość. Huty, kopalnie, fabryki i zakłady włókiennicze szybko obrastały w liczne pomocnicze zabudowania i mieszkania dla pracowników. Wiek XIX rozpoczął okres wielkiej, długiej i bezwzględnej dewastacji środowiska naturalnego. Naturalne lasy zostały zniszczone – wycięte na potrzeby przemysłu i mieszkalnictwa lub zdegradowane na skutek zanieczyszczenia powietrza i naruszenia górotworu. To z kolei doprowadziło do istotnych zmian w stosunkach wodnych. Dziś Sosnowiec to ważny ośrodek przemysłowy, naukowy i kulturalny. W mieście przez wiele lat dominowało górnictwo, hutnictwo i przemysł włókienniczy. W wyniku niedawnych przemian przemysł węglowy stracił swoje znaczenie na rzecz przemysłu maszynowego, rozwoju banków i nowo powstających firm prywatnych. W Sosnowcu mieści się wiele szkół, filii i wydziałów szkół wyższych. Prężnie działającym ośrodkiem kultury jest Teatr Zagłębia i licznie działające galerie (np. Extravagance) i kluby (np. im. J. Kiepur). W Sosnowcu organizowanych jest wiele imprez jak np. Międzynarodowy Studencki Festiwal Folkloru-

styczny czy Międzynarodowa Giełda Mineralów i Skamieniałości (Cempulik i in., 1999).

Literatura

Cempulik i inni, 1999, *Przyroda Sosnowca*, PTPP „PRO NATURA”, Druk- Reklama, Sosnowiec.

Czekalski S., 2000, *Sosnowiec – przewodnik po mieście*, Druk-Reklama, Sosnowiec.

Kantor-Mirski M., 1931-1932, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Szkice monograficzne z ilustracjami*, Sosnowiec, t. 1-2.

Kondracki J., 1998, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Królikowski K., 1976, *Środowisko geograficzne*, [w:] *Dąbrowa Górnicza. Zarys rozwoju miasta*, 1976, red. W. Długoborski, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.

„Kurier Miejski” 13 (26) 1994.

Przemsza-Zieliński J., 1992, *Historia Zagłębia Dąbrowskiego*, Sowa-Press, Sosnowiec.

WĘDRÓWKA PO MOIM MIEŚCIE

Program: M.M. AUGUSTYNIAK, WYDAWNICTWO ROŻAK

Hasło programu: KRAJOBRAZ

Cele:

a) poziom wiadomości:

uczeń:

- wie, co to jest krajobraz i z jakich elementów się składa;
- zna pojęcie rekultywacja;
- wie, jak wyglądał krajobraz najbliższej okolicy przed rozwojem przemysłu;
- rozumie proces zmian w krajobrazie powodowany przez człowieka;
- rozumie znaczenie rekultywacji środowiska przekształconego przez człowieka.

b) poziom umiejętności:

uczeń:

- potrafi ocenić wpływ działalności człowieka na krajobraz;
- potrafi wskazać niekorzystne zmiany wywołane w krajobrazie przez człowieka;
- potrafi orientować się w terenie za pomocą planu;
- wykazuje zainteresowanie jakością krajobrazu najbliższej okolicy.

Czas: 4-6 godzin.

Przeznaczenie: klasa czwarta szkoły podstawowej.

Metody: pogadanka, obserwacja bezpośrednia, praca z planem, ćwiczenia techniczne.

Środki dydaktyczne: plan trasy, stare fotografie lub pocztówki, notatnik, ołówek, lornetka, aparat fotograficzny, kompas, kredki (zielona i czerwona), blok rysunkowy, taśma klejąca, karta pracy ucznia.

Planowanie i przygotowanie

1. Przedstawienie uczniom celów zajęć terenowych i materiałów dotyczących przebiegu trasy.
2. Przygotowanie uczniów do obserwacji w terenie i samodzielnej pracy: uczniowie zaopatrują się w notesy, ołówki, kredki, lornetkę, aparat fotograficzny.
3. Możliwość przebycia trasy wycieczki autokarem lub komunikacją miejską.
4. Zapoznanie uczniów z zasadami bezpiecznego poruszania się po mieście i poza terenem szkoły.

Przeprowadzenie

Stanowisko 1. KOŚCIÓŁ (ZAGÓRSKI) ŚW. JOACHIMA

1. Nauczyciel przedstawia uczniom krótką historię kościoła, zwraca uwagę na jego budowę i styl. Uczniowie zostają poinformowani, że kościół św. Joachima uznany został za zabytek.
2. Uczniowie wraz z nauczycielem oglądają wewnątrz kościoła – zwrócenie uwagi na ołtarz i organy.
3. Uczniowie oglądają ze wzgórza na którym zlokalizowany jest kościół, zabudowaną dolinę Przemszy i odpowiadają na pytania nauczyciela (materiały dla nauczyciela).
4. Uczniowie zostają podzieleni na grupy i wykonują zad. 1 (karta pracy ucznia).
5. Przy stanowisku 1 uczniowie wykonują zdjęcia do gazetki szkolnej.

Klasa kieruje się drogą szybkiego ruchu w stronę nieczynnej kopalni węgla kamiennego „Sosnowiec”. Po prawej stronie widzimy osiedle mieszkaniowe „Środula”, po lewej – osiedle mieszkaniowe „Zagórze” wraz z terenem niedawno zaadoptowanym na park.

Stanowisko 2. PARK ŚRODULA

1. Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że park ten powstał w wyniku rekultywacji nieużytków.
2. Uczniowie wykonują zadanie 2 (karta pracy ucznia).

Kolejnym przystankiem będzie park w dzielnicy Sielec.

Stanowisko 3. PARK SIELECKI

1. Nauczyciel spacerując z uczniami przedstawia krótką historię parku.
2. Uczniowie wykonują zadanie 3 (karta pracy ucznia).
3. Dla porównania uczniowie wykonują zdjęcia np. budynku muzeum.

Udamy się wzdłuż biegu rzeki Czarnej Przemszy w kierunku ulicy Parkowej.

Stanowisko 4. CZARNA PRZEMSKA – GŁÓWNA RZEKA SOSNOWCA

1. Nauczyciel opowiada uczniom o roli jaką odegrała Czarna Przemsza przed rozwojem przemysłu. Nauczyciel pokazuje stare fotografie rzeki (załącznik nr 3).
2. Uczniowie wykonują zadanie 4 (karta pracy ucznia).

Po wykonaniu zadania kierujemy się w stronę Dworca PKP „Sosnowiec – Główny”. Po lewej Stronie widzimy Miejską Galerię Sztuki Współczesnej – Extravagance. Mieści się ona w dawnym budynku Urzędu Stanu Cywilnego. Około 500 m. dalej, u zbiegu ulic 3 Maja, Małachowskiego i Zwyciestwa, znajduje się najstarszy – najwyższy przed wojną dom mieszkalny w Sosnowcu. Uczniowie wykonują zdjęcie budynku do gazetki szkolnej.

Stanowisko 5. DWORZEC PKP „SOSNOWIEC - GŁÓWNY”

1. Nauczyciel mówi o roli jaką odegrał dworzec dla rozwoju miasta.
2. Uczniowie wykonują zdjęcia do albumu (gazetki szkolnej).
3. Uczniowie wykonują zadanie 5 (karta pracy ucznia).

Podsumowanie

Po zakończeniu ścieżki – wycieczki zaleca się przypomnienie obiektów na trasie. Efektem końcowym może być gazetka szkolna pt .Wędrówka po moim mieście. Dobrym rozwiązaniem może być album ze zdjęciami wykonywanymi systematycznie w trakcie trwania wędrówki i dokładnymi opisami.

KARTA PRACY UCZNIĄ

ZADANIE 1

- a) za pomocą kompasu wyznacz kierunki główne.
- b) zlokalizuj i zaznacz na planie stanowisko nr 1.
- c) uzupełnij tabelę; wpisz składniki krajobrazu – sztuczne i naturalne – widoczne ze wzgórza na którym stoisz.

SKŁADNIKI SZTUCZNE	SKŁADNIKI NATURALNE
1.....	1.....
2.....	2.....
3.....	3.....
4.....	4.....
5.....	5.....
6.....	6.....
7.....	7.....

- d) zorientuj kartkę z bloku rysunkowego, a następnie wykonaj dwukolorowy szkic krajobrazu. Kolorem zielonym oznacz składniki naturalne, zaś czerwonym- składniki sztuczne w krajobrazie.
- e) odpowiedz na pytanie:
Które składniki przeważają w krajobrazie miasta?
Końcowym etapem zadania będzie połączenie szkiców wszystkich grup tak, aby powstał szkic krajobrazu.

ZADANIE 2

- a) zlokalizuj i zaznacz na planie stanowisko 2.
- b) przeprowadź z kolegami dyskusję na temat rekultywacji terenów zniszczonych działalnością człowieka. Następnie uzupełnij zdanie:

Długotrwały proces odnowy środowiska np. oczyszczanie wody, powietrza, gleby, zalesianie terenów zniszczonych działalnością człowieka to

c) zaproponuj 4 sposoby spędzania wolnego czasu w Parku Śródula.

-
-
-
-

ZADANIE 3

- a) zlokalizuj miejsce twojego pobytu na planie trasy i zaznacz je numerem 3.
- b) rozpoznaj budynek muzeum i inne wymienione obiekty. Porównaj stan obecny z fotografią.
- c) poniżej naszkicuj plan parku i nanieś najbardziej charakterystyczne jego obiekty.

ZADANIE 4

Odpowiedz na pytania:

a) jakie zmiany w krajobrazie miasta zaszły w ciągu ostatnich 200 lat?

.....
.....

b) wymień główne powody zanieczyszczenia rzek:

.....
.....

ZADANIE 5

Nadszedł już koniec wędrówki po Twoim mieście – Sosnowcu. Na podstawie uzyskanych dzisiaj wiadomości spróbuj wyjaśnić herb Sosnowca.¹

¹ Redakcja zrezygnowała z publikowania herbu Sosnowca. Wszystkie niezbędne materiały znajdziecie Państwo na stronach internetowych poświęconych miastu.

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

Stanowisko 1. KOŚCIÓŁ (ZAGÓRSKI) ŚW. JOACHIMA

Nauczyciel przedstawia uczniom krótką historię kościoła:

Historia powstania tego kościoła jest bardzo ciekawa. Mały kościół został wybudowany w 1848 r. przez Jadwigę Mioszewska. Był on jednak zbyt mały aby pomieścić wszystkich wiernych, zwłaszcza że od momentu wybudowania kościoła ówczesna wioska – Zagórze, otrzymała własną parafię. Dlatego, około 1910 r. przystąpiono do budowy nowego kościoła.

Budowę przeprowadzono tak, że do starego kościółka dobudowano nowy. Stary kościółek był zbudowany w stylu ostrołuku o dwóch wieżach, z pięknym portalem i fasadą. Dziś tworzy rodzaj kruchty. Fundusze na nowy kościół pochodziły ze składek robotników górniczych i hutniczych. Nowy kościół zagórski jest również w stylu gotyckim. We wnętrzu świątyni znajduje się piękny, wielki ołtarz, który jest rzadko spotykanym arcydziełem gotyckiej sztuki snycerskiej. Wykonany został przez artystę W. Witwisza. Na wprost ołtarza, na chórze umieszczone są potrójne organy. Ich dźwięk powoduje niesamowite wrażenie. Kościół św. Joachima uznany jest za zabytek.

Uczniowie, oglądając zabudowaną dolinę Przemszy, odpowiadają na pytania nauczyciela:

- co to jest krajobraz?
- co składa się na krajobraz?
- czy zawsze wyglądał tak samo?
- co przyczyniło się do zmian w krajobrazie?
- czy wszystkie składniki krajobrazu zostały w jednakowym stopniu przekształcone?

Propozycja uzupełnienia tabeli:

składniki sztuczne:

drogi, autostrady, parkingi, domy, zabudowania, pola, hipermarkety;

składniki naturalne:

potok, skały, pagórki, gleby, klimat.

Stanowisko 2. PARK ŚRODULA

Przed niemal dziesięcioma laty były to jeszcze nieużytki, na których łatwo można było znaleźć wapienie z odbitymi śladami muszli. Dziś teren ten porośnięty jest młodymi drzewami i służy jako miejsce spacerów dla mieszkańców Zagórza i Środuli. W małym zbiorniku wodnym (sztucznym) można łowić ryby i obserwować roślinność wodną.

Nauczyciel przedstawia krótką historię miasta oraz wpływ górnictwa i hutnictwa na jego rozwój. Początki górnictwa w Sosnowcu sięgają początku XIX wieku. Od tego czasu nastąpiły bardzo niekorzystne zmiany w środowisku miasta – zanieczyszczone powietrze, wody, gleba, stopniowa degradacja flory i fauny.

Nauczyciel prowadzi dyskusję na temat znaczenia rekultywacji terenów zniszczonych przez człowieka.

Odpowiedzi do zadania:

- a) rekultywacja;
- b) np. spacer, obserwacja przyrody, jazda rowerem, łowienie ryb, uprawianie sportów zimowych.

Stanowisko 3. PARK SIELECKI

Park Sielecki został założony około połowy XIX w. wokół zamku z XVIII w. – zabytkowego i cennego obiektu parkowego. Skład dendrologiczny parku jest bardzo zróżnicowany (około 50 gatunków). Wiek starodrzewu osiąga około 50 lat, niektóre pojedyncze egzemplarze są jeszcze starsze.

Na początku XX wieku granice parku poszerzono i założono staw widoczny na odbitce starej pocztówki (załącznik 2). Dzisiaj zamek ten pełni funkcję Muzeum Szkła Współczesnego. Park Sielecki spełnia rolę rekreacyjną – znajduje się tutaj sztuczne lodowisko oraz zespół basenów kąpielowych wraz z bazą hotelową.

Stanowisko 4. CZARNA PRZEMSKA – GŁÓWNA RZĘKA SOSNOWCA

Nauczyciel objaśnia uczniom, że Czarna Przemka to główna rzeka Sosnowca. Jej najważniejszym dopływem w Sosnowcu jest Brynica, a Białej Przemki – Bobrek. Jest to rzeka bardzo zanieczyszczona, świadczy o tym zabarwienie i zapach wody. Jest dzisiaj właściwie kanałem ściekowym przyjmującym ścieki komunalne oraz ścieki z licznych hut i kopalń. Nie ma już w niej życia organicznego. Kamienne koryto pokryte jest szarym mułem. A jeszcze 200 lat temu nad Czarną Przemką tętniło życie. Była celem wycieczek, majówek i wyjazdów na ryby dla mieszkańców nie tylko Sosnowca. Tutaj na początku XIX w. kursował statek parowy przed którym miejscowa ludność uciekała w popłochu i który nazywała „czartopchajem” (załącznik 3). W rzece łowiono wtedy między innymi szczupaki. Jednak nieumyślna działalność człowieka doprowadziła rzekę do stanu obecnego.

Stanowisko 5. DWORZEC PKP „SOSNOWIEC GŁÓWNY”

Budynek dworca wybudowano w 1859 r. Od początku skupiał życie całej osady Sosnowice. Jego otoczenie było jednocześnie rynkiem, placem targowym, miejscem spotkań i wizytówką dla podróżnych. To właśnie zaledwie 100 m od niego wybudowano pierwszy kościół w Sosnowcu (1862 r). Dziś nazywany jest kościółkiem kolejowym. Równoległe do niego po drugiej stronie dworca stoi zabytkowy kościół Prawosławny (cerkiew). Na wprost dworca znajduje się główny plac Sosnowca „Patelnia” oraz przedwojenne zabudowania.

Wyjaśnienie herbu Sosnowca:

- a) ręka robotnika fabrycznego;
- b) połączenie Białej i Czarnej Przemki;
- c) przekrój ziemi z pokładami węgla.

Literatura

Augustyniak M., 1989: *Zwiedzamy Sosnowiec. Ścieżka krajoznawcza*, [w:] „Biuletyn Pedagogiczny” 2 (132).

Kantor-Mirski M., 1991, *Sosnowiec*, „sowa- Press”, Sosnowiec.

Plan miasta Sosnowiec, 1994, 1: 20000, Katowice.

„Rocznik Sosnowiecki” 1993.